

knuste plante (NVSjælland; 15). Klog kone i Himmerland behandlede rosen med »hvid kørvælsalve« (16). Vorter gnides med saften af vild kørvel og skovsneglens slim (NFyn; 17). – Kørvælsaft blandet med eddike dræber spolorm (1632; 18).

Urten anføres i farmakopeen 1772.

Kørvel og rude lægges i hønsenes drikkevand som værn mod sygdommen pips (1793; 19).

LITTERATUR: (1) 343 29f,117f jf. 256; (2) 15 1, 72,92; (3) 703 23b; (4) 841 1577,62; (5) 327 22; (6) 739 2,1800,309f; 398 1806,280; (7) 32 1856,42; (8) 488o 113,237; (9) 488o 191; (10) 328f 1,48; (11) 186 38; (12) 865 199; (13) 217 1807,11; (14) 739 2,1800, 309f; (15) 684 203; (16) 748 98; (17) 107 1946; (18) 1004 101; (19) 792 3,209.

SLANG, TALEMÅDE, I PROSA OG POESI

Kørvel er slang for kvindens pubes og for smuk ung pige, »et flot stykke kørvel« (1).

Han har store tanker om Skarntyde-Mølle (Fyn; 2), sml. s. 319.

Vild kørvel og guleroed slog deres hjulmønstrede blondeparasoller ud *Ellen Raae* (3), den vilde kørvel gynger langs alle landeveje, en luftig mælkevej af stjerner *Mogens Lorentzen* (4); kørvelen står mandshøj med sit lette, grønlig-hvide flor til begge sider som to brede lysende striber *Achton Friis* (5). Det grønlig-hvide, slørlette kørvelhegn [stod] som et under over landet. I den tidlige morgen sendte det sin sødme-fyldte duft ud fra de dugvåde blomster, og i sommeraftnens lys tegnede dets hvide blomstertåge sig åndeagtigt skønt mod det mørke skovbryn *Sofus Franck* (6). Den vilde kørvæls skærme som gennemsigtige skyer af hvidt. Kørvelen: skærsommernattens blomster, lette som engenes luftige tåger *Ingeborg Raunkiær* (7), [de er] så yndefulde, så sommerligt lette, så fine i deres bygning som få andre ... i de klare sommernætter [lyser] skarntydenes hvide blomsterfråde *K. Jørgensen* og *K. Hee Andersen* (8).

Nu blomstrer grøfternes vilde kørvel · og vifter havgrøn og stjernevid *Piet Hein* (9). Og du skarntyde! Univers af stjerner, · udbred din mælkevejs beskedne flor *Helge Rode* (10), her svæver, når de lyse nætter våger, · den vilde kørvæls lette stjerne-tåger. · En lille verdens spejl af solsystemet · for den, der har fem sanser til at se med *Mogens Lorentzen* (11). Skarntydeskærme står åndevagt · med hvide hænder i rummet strakt *Tove Meyer* (12). Skarntyder er

fuldmåneskum. · Fuldmånebrænding og fuldmånehav · skyller mod gærde fra grøft og grav · med lys som det lysende rum *Tom Kristensen* (13) – blomster og stilke som et fint filigran · stod grendelt og selvbevidst i pryd-blomsters favn, · skønt stemplet med ukrudtets giftige navn. *Thorkil Barfod* (14). De hvide skærme foldes ud – · en sommer holder løfter – · De hvide blomsterskyer gror · op langs de fagre grøfter, · · Den vilde kørvel er så smuk · som vore ungdomsdrømme ... · En parasol af blomstersne · gror under solens strømme *Harald H. Lund* (15). Kørvælsblomsten med skyggen · tegner fiskebensskelettet til min drømmeparaply *Harald H. Lund* (16); skarntydens kniplede skærm *Chr. Richardt* (17). Den vilde kørvel blomstrer · endnu i denne uge · og dækker alle grøfter · med sine kniplingsduge (18). Fra dybet af dit [grøftens] sengeleje · ser jeg din hvide sommerpigedragt · om Danmarks lænd i bløde folder lagt · for lette vindpust henad græsset feje *Olaf Andersen* (19).

Viggo Stuckenberg, Vild kørvel (20).

LITTERATUR: (1) 85 168; (2) 830 1,1884,177; (3) 64 25/11 1944; (4) 556b 36; (5) 269b 2,96; (6) 259b 1,61; (7) 755 9; (8) 462 71f; (9) 361 16. saml. 74; (10) 776d 37; (11) 556c 5; (12) 598b 5; (13) 492h 25; (14) 48 18; (15) 407 1945,388; (16) 561e 36; (17) 766c 14; (18) 635 17/6 1954; (19) 27f 22f; (20) 868b 25.

Skarntyde, *Conium maculatum*

er med glatte, blåduggede og (især forneden) rødplettede stængler let kendelig fra Vild Kørvel (»skarntyde«). Hist og her på tomter, ved gærder, huse og kyster; sikkert vor farligste giftplante, da den kan forveksles med køkkenurter som kørvel, selleri, pastinak og kommen (1).

Skarntyde o. 1450ff, forleddet vel efter voksestedet (ved møddinger, affaldsdynger etc.), planten desuden ildelugtende, -tyde = rør, beslægtet med tud; omtydet til *skarntønde(r)* MSjælland. *Odurt* o. 1450–begyndelsen af 1500-t, navnet overført fra gifttyde (s. 280); *hundekeks* 1533–1770, se kørvel s. 314. *Tysk skarntyde* Lyø, ved Flakkebjerg – forleddet nedsættende (2).

LITTERATUR: (1) 940 1860,2,361f (forgiftningstilfælde); (2) 689 1,388f.

LÆGEMIDLER

Planten kan være indført af munke og forekomster ved mange klosterruiner er måske efterkommere fra tidligere dyrkning i lægeurthaver (1). Børn og gamle koner har samlet skarntyde til Skanderborg apotek (2).

De ældste lægebøgers 'cicuta' og 'odurt' gælder snarest skarntyden og ikke gifttyde (s. 280).

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (3): den som har drukket plantens saft må dø, og hans hud er allerede plettet, som modgift drikkes stærk vin; saften gnides på øjnene, hjælper for tåreflod og helvedsild (hududslæt). Gnider mø sine bryster med saften, stivner de og forbliver sådan (= vokser ikke), saften får også mælken til at forsvinde; gnedet ovenfor penis hæmmer den lyst til kvinde »og fordærver al den sæd, hvoraf barn skal fødes«. Lægges med talg og kviksølv på syge fødder (podagra); den knuste urt hjælper for al slags hede.

Christiern Pedersen 1533: den knuste plante lægges på kvindebryster for at få dem til at svinde ind (23b); saften gnedet på kønsdelene modvirker libido (65a).

Henrik Smid 1546ff (4): »denne urt er munkenes og nonnernes urt, når den bruges af dem, kan de leve kysk«. Saften eller destilleret vand af planten tjener til omslag på hævelser, stiller hovedets og alle lemmers smerter, linnedklud dyppet i saften eller vandet og pålagt hindrer bryster o.a. lemmer i at blive (for) store og hårde, fordriver kvindens mælk, »men disse lægedomme tjener bedst det rene levned og kyske klosterfolk«. Saft og vand anvendes for »den brændende ild« (udslæt); virker søvndyssende.

Simon Paulli 1648, 204 fraråder stærkt at anvende saften til at hindre kvindebryster i at »blive alt for store under det gennemsigtige flor« (5).

Skarntyde kan bruges som omslag på kirtelknuder, ondartede sår og kræft, men er farlig at bruge uden sagkundskab (1856; 6). Urten nævnes i farmakopeen 1772, den føres på nogle apoteker.

Veterinært er planten anvendt mod forstoppelse, kirtelhævelser, hudsygdomme m.m. (7). Indgår i omslag på yverbetændelse (8) og middel for kvægets diarré (9).

LITTERATUR: (1) 540 66; (2) 161 1906/23:2058; (3) 343 80f,156; (4) 841 1577.62b; (5) sml. 488o 303; (6) 32 41; (7) 739 2,1800,345f; (8) 485 1816,45; (9) 83 168.

MOD SKADEDYR

Roden fordriver myrer (1792; 1), som værn mod bremser gnides hestens mule og bringe med skarntyde (VSjælland; 2). Knust skarntyde, malurt og alant gnides på kvæg mod lus (3).

Hvedekorn opblødt i stærkt dekokt af skarntyde anbefales 1818 til giftudlægning for mus (4), hvede kogt med planten dræber rotter (5).

Blomsterne kogt med alun farver ulden gul (6).

LITTERATUR: (1) 792 2,252; (2) 965 13/11 1934; (3) 83 203; (4) 662 4,2,81; (5) 178 1954,60 (1821); (6) 696 1761,151.

TALEMÅDER, I PROSA OG PÆSI

»Ja, jeg kender nok karse«, sagde bonden, han åd skarntyde.

»Skarntyde mølle« – opdigtet sted; »du gør dig store forestillinger om Skarntyde mølle, som du aldrig har set og aldrig får at se« (1); i Gerup skov ved Fåborg boede en klog mand imidlertid i »Skarntydemøllen« (2); sml. s. 317.

De hvide blomsterskærme er yndige, løvet er elegant – og stængelen har pletter som blod *Christian Elling* (3). – Skønt sporløs giftig dåd, fra top til rod · til evig tid din glatte, hule stængel · er farvet rød af Sokrates' blod *Johs. Boolsen* (4).

LITTERATUR: (1) 488d 531; (2) 273 12; (3) 213 142; (4) 88 28.

Løvtikke, *Levisticum officinale*

100–150 cm høj stærkt krydreduftende plante med kraftig rodstock, glatte blåduggede stængler, glinsende blade og bleggule blomster. Tidligere dyrket i bønderhaver til husdyrmedicin (1), nu undertiden som krydderplante, forvildet hist og her. På Bornholm findes den som staude i mange haver. Uvist af hvilken grund er løvtikken blevet plantet på nogle kirkegårde, således (1885) ved St. Ibs kirke Bornholm og Vigerslev kirke Fyn (2).

Løvtikke 1648ff, folkeetymologisk (omtydet) af det oprindelige botaniske slægtsnavn *Ligusticum* 'plante fra Ligurien' (den nære Orient); talrige varianter med forled som løv-, lov-, lo-, lugt-, lod- til -stilk, -stik, -stok.

Pestilensurt Fyn, *gedeuert* og *svinekål* Himmerland, *svinerod* Fakse, *kourt* NVSjælland (Ørsløv); *maggiurt* 1929ff efter navnet på en suppe-

Skarntyde brugtes i klosteret som et middel til at bevare kyskheden. Maleri af Jørgen Sonne, 1866. Overfor: Blomstrende skarntyde. (ES).

ekstrakt, jf. *suppeurt* 1942ff, *dronning Ingrid's suppevisk* Fyn, *krydderurt* København, *vild selleri* Møn (vild = uægte) (3).

LITTERATUR: (1) 73 1802,135; 941 67 (o. 1850); (2) 19 184f; (3) 689 1,848–51; 634 12129; 161 1906/23:286.

LÆGEMIDLER; MOD TROLDDOM

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): fremmer fordøjelsen, gives mod leverlidelser, mavesmerter, »vinde« og rumlen i maven, er urindrivende. 1400-t: vandafkog drikkes mod blæresten; er komponent i regnvandsafkog på udskudt endetarm; saften dryppes i øjnene på patient, som er blevet lam og har mistet mælet (2). Giver smukt hår og god lugt (3). Frøene indgår i middel for blæresten og mod ondt i brystet (4).

Christiern Pedersen 1533: øl- eller vinafkog drikkes for lever- og miltilidelser (29b), bestanddel af plaster mod forstoppet livmoder (68a), vinudtræk af frøene uddriver dødt foster (72a), mod spolorm indtages de knuste frø med vin eller øl (45a), te af de knuste rødder og hampefrø drikkes for »pokker og værk« (86a), vindkokt af løvtikke, nyserod, fennikel og rejnfan tjener til salve på spedalske sår (82a).

Henrik Smid 1546ff (5): den tørrede og pulveri-